Vélemény

a

JELENTŐS VÍZGAZDÁLKODÁSI KÉRDÉSEK

vitaanyagok kapcsán

Balogh Péter

SZÖVETség az Élő Tiszáért Egyesület

2015. március

A véleményezett vitaanyagok, vonatkozó területek:

- Tisza részvízgyűjtő
- 2-9 Hevesi-sík
- 2-10 Zagyva
- 2-12 Nagykőrösi-homokhát
- 2-18 Nagykunság

Forrás: http://www.ovf.hu/hu/jelentos-vizgazdalkodasi-kerdeseink

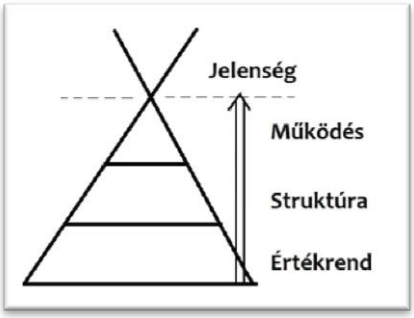

Bevezető megjegyzések

Általában nagyon jónak tartjuk, hogy folyik ilyen tervezés, vagyis hogy felmerült, hogy vannak jelentős vízgazdálkodási kérdések, amikről szakmai vitákat kell folytatni, és hogy a szűkebb vízügyi szakmán kívüli érintetteket is be kell vonni a tervezésbe.
A külső vélemények kezelésének gyakorlata azonban magában hordja azt, hogy ez a társadalmasítás érdemben nem jelenik meg, vagyis hogy a külső szakértők, szempontok bevonása nem tudnak megfelelő mértékben hasznosulni, amíg a hasznosságot a belső szakértők állapítják meg. Ez lehet így demokratikus, de magában hordja a szakmai hiba veszélyét. Szakmailag indokolt, de külső, más, a belső szakértők által szükségszerűen nem látott szakmai szempontok által indokolt javaslatok nem kerülnek be, ha nem nyitott *eléggé* a rendszer. Egy rendszert átvilágítani csakis kívülről lehet, de jelen esetben a külső fény bejutása belső szűrőkön múlik.

Ugyancsak örvendetes, ahogy az Európai Unióra hivatkozva pozitív változtatásokat tartanak szükségesnek, de azt tisztán látni kell, hogy nem az Európai Unió elvárásai miatt kell a Természet számára kedvező változtatásokat tenni az eddigi víz- és tájhasználati elveken és gyakorlaton, hanem mert csakis a Természet eredendő, fenntartó működéséhez igazított emberi működtetés lehet olcsó, racionális, fenntartható, tehát szakmailag indokolt.

Nem juthatunk érdemi eredményre, ha nem kérdőjelezzük meg alapjaiban az eddigi rendszer működését, struktúráját és értékrendjét. Ha alapfeltételnek elfogadjuk, hogy az eddigi rendszer alapvetően alkalmas a feladatok megválaszolására, és nem tekintjük lehetségesnek a rendszer érdemi változtatását, akkor nem tudjuk megoldani a rendszer által termelt jelentős vízgazdálkodási problémákat.
A feladat maga, tehát, hogy vannak jelentős vízgazdálkodási kérdések mutatja, hogy az eddigi rendszerrel problémák vannak. Ha nem változtatunk a rendszer működésén-struktúráján és értékrendjén, akkor hiábavaló a problémák jelenség szintű kezelése. A jelenségek megváltoztatásához, az őket létrehozó mechanizmus megváltoztatása szükséges. A vitára bocsátott tervezési anyag alapjaiban elfogadja a „gazdasági szükségszerűségeket", vagyis, hogy „az emberi igények kielégítése nem oldható meg másképpen"[1], ti. a környezet lerombolása, a Természeti tényezők elfogyasztása nélkül.

Meggyőződésünk, hogy nem az emberrel, hanem a jelenlegi modern emberrel, vagyis a modernkori víz- és tájhasználattal vannak problémák, tehát ezek a problémák megoldhatók: de csakis a rendszer komplex változtatása által, vagyis a természetszerű víz- és tájhasználat kialakítása által. A rendszeren belül, a rendszer szokásos eszközeivel nem oldhatók meg a rendszer által keltett problémák. Ezt mondja az A. Einstein nyomán ismert tétel[2], ill. az isztambuli víz világfórum egyik ajánlása, miszerint *a vízgazdálkodás jelenlegi problémái nem oldhatók meg a vízgazdálkodás klasszikus eszközei által*[3].

[1] Tisza részvízgyűjtő JVK. 7.o. (2.2. fej.)
[2] http://icarus-falling.blogspot.ca/2009/06/einstein-enigma.html
[3] Somlyódy László által idézve.

Ez tehát az alapvető peremfeltétel: ha a rendszeren belül maradunk, legfeljebb javítgathatunk a dokumentumokon, de nem tudjuk megválaszolni a felvetett kérdéseket, ill. észlelni sem a fel nem vetett problémákat.

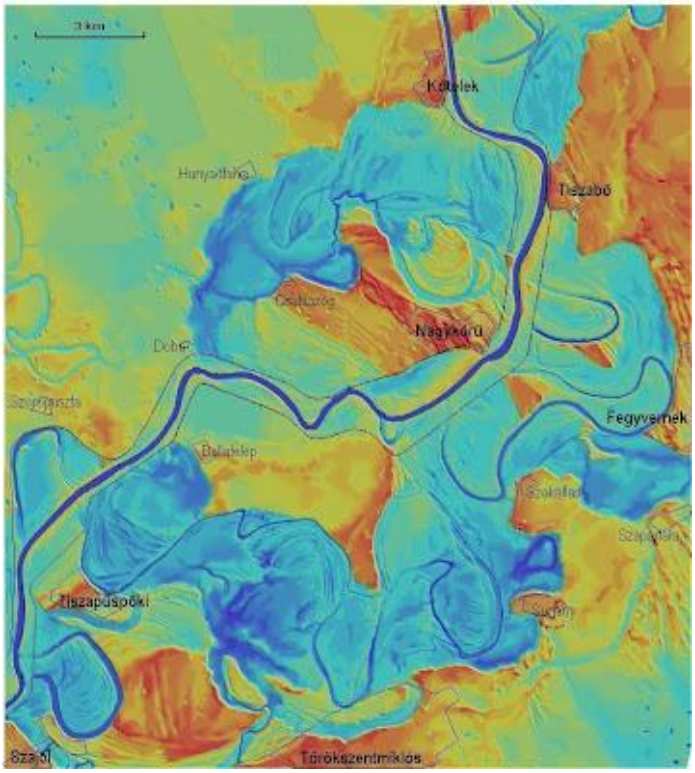
Ugyanakkor a javítgatásokat is fontosnak tartjuk, de magasabb szintű koncepcióba összefogva. A tételes javaslatunkkal csatlakozunk a WWF Magyarország által összeállított észrevételekhez és javaslatokhoz, kiemelve, hogy a megfogalmazott javaslatok összeállnak egy koncepcióba, aminek összefoglalását „helyes vízgazdálkodás" címen az alábbiakban illesztjük a Gruber Tamás által összeállított anyag mellé.
Az itt közölt koncepció a SZÖVETség az Élő Tiszáért Egyesület évtizedes kutatási eredményeinek megjelenése, és más műhelyek véleményét is tükrözve mutatja be az alternatív vízgazdálkodást. A lakossági szervezetek képviselőjeként ezzel járulunk hozzá a Jelentős Vízgazdálkodási Kérdések vitaanyagához, és a kérdések megválaszolásához.

Helyes vízgazdálkodás - összefoglaló[4]

A *helyes* vízgazdálkodás a vizes helygazdálkodás.

Ezzel szemben a modern ember, ill. a modernkori tájhasználat az Alföldre *búza-bánya*ként tekint, emiatt kialakította azt a vízgazdálkodási rendszert, ami vízteleníti az Alföldet. Ez persze nem sikerült könnyen, de hosszú koncepcionális munkával, nagyon drágán és időnként nagy veszélyek mellett mégiscsak sikerült elérni, hogy mára az Alföld erősen vízkészlethiányos lett, magyarul sivatagosodik.

A Kárpát-medence közepén ugyanis kevés a közvetlen csapadék az élethez, de a csapadékhiányt eredendően az árvíz kegyeskedik kiegyensúlyozni, ami épp a száraz félév, a vegetációs időszak kezdetén jelenik meg a hegyvidéki területek víztöbbletével, hogy a természetes infrastruktúra kihasználásával a tájba jutassa a vizet, mindenféle drága külső energiaforrásnak való kiszolgáltatottság nélkül.

A természetes infrastruktúrát
a táj domborzati térképe mutatja
(kivágat az Alföld középső területéből);
a tájban és a vízháztartási mérlegben
lenne helye a víznek –
a modernkori tájhasználatban nincs.

A legfontosabb feltétel, amihez most igazodnia kell a modern vízgazdálkodásnak, hogy minél kisebb területet vegyen el a víz a "Termeléstől" – így a víznek nincs elég hely, tehát ez egy *hely*telen vízgazdálkodás.

Ez a *területminimalizálás* vezet ahhoz, hogy a széles és lapos folyók helyett keskeny és mély csatornákban gondolták a víz mozgatását megoldani, s az élő tájak, ún. vizes élőhelyek helyett mesterséges tározókban a vízkészlet raktározását.

Csakhogy a víz nem mesterséges víztestekben, hanem a talajban, a vegetációban és az alsó légrétegekben tud értelmeződni, hasznosulni.

A modern koncepció a mesterséges-iparszerű vízvisszatartásra szakmailag megbukott a Természet vizsgáján: *helytelen* az árvíz és a belvíz fogalmunk, hiszen az árvíz nem a folyó lázas életjelensége, ahogy a szakirodalomban megjelenik[5], hanem a táj legfontosabb életjelensége – ahogy a tájban megjelenik. S a belvíz pedig nem a szántóföldi termelést veszélyeztető istencsapása, hanem a téli félév felhalmozódó vízkészlete, aminek hasznosulását éppenhogy a mindent elborító szántóföldi művelés teszi lehetetlenné.

---

[4] E koncepció elhangzott a „Gazdálkodás felszíni vizeinkkel” konferencián 2013.02.20-án (BP., MÁFI), ill. a szöveg alapja megjelent „Rend(szer)hagyó gondolatok a helyes vízgazdálkodásról” címmel: in Agroinform 2013/10. szám, pp. 25-27.

[5] in: Lászlóffy Woldemár: A Tisza. Akadémiai kiadó, 1982. p.108.

Hiszen a szántóföldi művelés kiszolgálása miatt alakult ki ez a területminimalizált vízgazdálkodási rendszer, ami valóban nem képes a vízháztartási problémák megoldására, hanem éppenhogy a létrehozásukra. A vízügyi szakma a *megrendelői igény*re hivatkozik: ma a gazdálkodók „termelni" akarnak, de vízügyi szakmai felelősség is, ha nem veszik észre, hogy a melléktermékként a sivatagot állítják elő. De ahogy a növekedésbe kényszerített agrárium nem akarja észrevenni, úgy az ezt kiszolgáló vízügy szakmailag hibázik, ha nem meri kimondani, hogy mára a modernkori táj- és v*ízértelmezés* már nem tartható. A víz pótlását soha nem sikerült az öntözés koncepciójával megoldani, és ideje lenne a drága, de nem működő módszerről áttérni a működő, mert a Természet által értelmezhető megoldásra, a *táji vízvisszatartás*ra.

A két rendszer legfontosabb különbségeit az alábbi táblázatban mutatjuk be:

Modern iparszerű vízgazdálkodás	**Fenntartható természetszerű vízgazdálkodás**
kis területigény (→*helytelen*) (szűk csatornák, medertározás, vízlevezetés; elérhető szántóföldi művelés: 75-100 %)	nagy területigény (→*helyes*) (folyók, erek, tavak sűrű hálózata – a természetes domborzatnak megfelelően; elérhető szántóföldi művelés: 25-75 %)
általános vízkészlethiány - nagy öntözési igény	természetes kiegyensúlyozott vízháztartás
szántóföldi monokultúra	többhasznú vidékgazdaság
magas fenntartási költségek – a víz mozgatása mesterségesen, alapvető függés külső technológiától, és külső, fosszilis energiahordozóktól, gépesítési szükséglettel	alacsony fenntartási költségek – a víz mozgatása gravitációsan, alapvetően helyben elérhető technológiával és energiával megoldható, gépesíthetően
ezen rendszer tartalékai kifutottak (pénzügyi, energiai és ökológiai téren egyaránt) – a továbbiakban **nem fenntartható**	amíg jön víztöbblet (árvíz) a hegyekből, addig **fenntartható**
központilag könnyen kontrollálható, hivatkozni lehet a víz mint erőforrás veszélyességére és/v. szűkösségére	a víz mint erőforrás helyi szereplők kezelésében, a gazdálkodás központi koordinációjával
mesterségesen felduzzasztott árvízszintek, fenntartott nyári vízhiány	a víz tudatos szétterítésével megszűnő árvízveszély és aszálykár
szakmai alapállás /értékrend: az árvíz a folyó lázas életjelensége	szakmai alapállás /értékrend: az árvíz a táj legfontosabb életjelensége

A világméretű tapasztalat azt mutatja, hogy ahol intenzív öntözés van, ott kiszárad a táj. Ráadásul a *túlhasználat* miatt a talaj sérül, tömörödik, szikesedik, tápanyaghiányos lesz. Ez „rabszolgatartó" gazdálkodás, amikor a tájat, és benne a helyi embert rabszolgának tekintik, a termőföld pusztán tőkejószág, a profittermelés egyik eszköze, amit a többi eszközzel „művelnek": a kőolajnak kiszolgáltatott óriásgépekkel, a pénzvilágot kiszolgáló hitelekkel, és azzal a hiedelemmel, hogy steril maggal, mű trágyával és valódi mérgekkel lehet élő elemet, vagyis élelmet teremteni.

Az öntözés a növény szintjén próbálja megoldani a vízpótlást, azon belül is kizárólag a haszonnövények vízigényét célozza kielégíteni, ez irtózatosan drága, de nem működik, *mert a táji összefüggésekből ki van emelve*.

Hiába áll rendelkezésre öntözési lehetőség elvileg, ha a mesterséges víztározás és infrastruktúra a gyakorlatban nem képes a vízpótlásra, ill. olyan vízhiányos a levegő, hogy a perzselő Nap hatását nem tudja ellensúlyozni a locsolás.

Valódi megoldást az hozhat, ha a tájak vízháztartását hozzuk rendbe, mert az egészséges táj tudja biztosítani a növényei számára a vizet, ahogy minden alrendszere számára az életet.

A mi tájainknak megvan az eredendő infrastruktúrája és működési mechanizmusa a víz pufferolására – vagyis, hogy a vízből időszakok víztöbbletével elégítse ki a vízhiányos időszakok vízigényét. De csak azt a vizet tudjuk használni vízhiány idején, amit vízbőség idején megtartottunk! Ehhez megfelelő felszínborítás, vagyis tájhasználat kell, és a vízlevezető vízgazdálkodás helyett vízmegtartó vízgazdálkodás.

A megfelelő tájhasználat az eredendő adottságokhoz igazodó művelési ágakat és módokat jelenti, és nem egyszerűen cizelláltabb szántóföldi művelést, és a szárazságtűrő növényeket, amit mostanában hangsúlyoznak. 5000 méter széles szántók melletti 5 méter széles csatornákkal soha nem lesz vízpótlás. A vízgazdálkodási problémák súlyozására jellemző, hogy az aszály kára nagyjából tízszeresen meghaladja az árvízi károkat, amik ráadásul az árvíz ellen folytatott háború költségei. Az úgynevezett belvízről csak annyit érdemes megjegyezni, hogy a legnagyobb belvízi elöntések összesen 6 %-át fedik a szántóinknak.

Szántott medervonulat az Alföldön –
kérdés, hogy mi van jó helyen egy mederben,
a víz vagy a szántó?

Ahogy a vízgazdálkodás a tájhasználatba, úgy a mezőgazdaság az egész gazdaságba és társadalmi értékrendbe van beágyazva, így nem javítható meg a vízgazdálkodási gyakorlat a jelenlegi értékrend megigazítása nélkül.

A 20. század nagy tanulsága – tehát legalább a 21.-re illendő lenne (f)elismerni – hogy a modern ember viszonyulása a Természet(é)hez nem tartható. Fontos kiemelni, hogy nem az emberrel, hanem a modern emberrel van baj, a Természettől (és az Istentől) elszakadt modernitással, az ún. fejlődéssel, és mindazzal, amit ez *valójában* jelent, és ami a mai elfogyasztói világnézetünkben, és az azt vezérlő „köz”gazdasági elvekben és gyakorlatban testesül meg.

A „baj” annyit jelent, hogy a problémák – mondják válságoknak is – *ezen rendszer által szükségszerűn jönnek létre*, tehát ezeket ezen *rendszeren belül* megoldani nem lehet, csakis a rendszer, tehát az értékrend, és az értékrend által meghatározott struktúrák megváltoztatása által.

Mert ennek a rendszernek a célja nem az élet „termelése”, hanem a profit maximalizálása. Ma egy cipész, pék, vagy az ún. gazda nem cipőt, kenyeret, vagy terményt akar előállítani, hanem profitot. Éppen ezért nincsenek is cipészek vagy gazdák, hanem cipőt vagy ún. élelmiszert gyártató

üzletemberek vannak, akik a félreértelmezett hatékonyság oltárán minden egyebet feláldoznak, s közben a társadalom értékrendje olyan, hogy azt is érezhetik – de legalábbis éreztetik – hogy ez a szemlélet és képviselőik az elit, a követendő. Mondjuk, meg is látszik a helyzeten: az ország ennek megfelelően gazdátlan, mert nincsenek valódi gazdák, csak vállalkozók meg proletárok, nincsenek falvak melyek felelősen *hatás*sal lehetnének saját *határ*ukra, felelős köz(ös)ségek helyett felelőtlen jár(káltat)ások vannak és profitot termelő földesurak.

A Tisza példáját, ha nézzük: a modern ember úgy látta, hogy a folyó „szeszélyesen kígyózó", s csomó negatív értelmű jelzővel írja le a táj eredendő működését, pl. „becsavarogta" a tájat, vagy „állandóan támadja" a partot. Úgy gondolták, hogy segítenek neki, ne kóválygojon szerencsétlen, hadd folyjon egyenesen. És mindez a nyilvánvaló válságjelenségek ellenére nem változott: a sulineten az iskolásoknak úgy fogalmazzák meg a feladatot, hogy szabályozd a Tiszát, húzd meg „a legoptimálisabb, az egyeneshez leginkább közelítő" folyómedret!

Csakhogy ez hamis tudás: a Tisza nem azért folyik keresztül az Alföldön, hogy minél előbb, minél egyenesebben átvezesse a vizet, hanem hogy a csapadékhiányos tájba bejuttassa a hegyvidéki területek víztöbbletét! Át kell itassa a tájat, hogy legyen elegendő víz, hiszen itt gyönyörűen süt a Nap. Amikor ehhez az eredendő működéshez igazodik az ember, és ezzel együtt-működő tájhasznosítást talál ki, akkor születik meg „Európa híres kertje", ahogy a középkorban emlegették Magyarországot. Aztán a törökkel, majd a további sokkal hatékonyabb gyarmatosítókkal ez megszűnt, de a mai politikának és agrárszabályozásnak az lenne a feladata, a felelőssége és lehetősége, hogy olyan tájhasználatot alakítson ki, ami nem sivatagot termel a búzabánya melléktermékeként, hanem Édenkertet éltet, amin belül az ember szükségletei valójában és hosszú távon is kielégítődnek.

Ez a tájhasználat ezen a vidéken az *ártéri tájgazdálkodás*, vagyis az ártéries viszonyokhoz igazított mezőgazdálkodás.

Ennek alapja *a víz oldalirányú kivezetése*, vagyis a folyó és a tájak összekapcsolása, kommunikációjuk helyreállítása, röviden *fokgazdálkodás*, ha tetszik: ártér reaktiválás szabályozott vízkivezetéssel. Erre épül egy komplex, többhasznú gazdálkodás, ami a termékeinek feldolgozásával együtt olyan vidékgazdaságot jelentene, ami a fenntartható életfeltételeket képes hozni a helyi ember számára. Ebben az önérdekű-önfenntartó rendszerben *kölcsönös* függőségben, egymáshoz kapcsolódó *zárt* körfolyamatokban jelennek meg a gazdasági folyamatok. Az egymásba-ágyazott szerkezet biztosítja a területi, a biológiai és a gazdasági diverzitás egymást létrehozó és éltető rendszerét, melyben egy tevékenység több ágazatban hoz hasznot, és sehol sem okoz kárt. Erre tipikus példa a hullámterek legeltetése, amikoris egyszerre keletkezik ökológiai, gazdasági és árvízvédelmi hasznon; hiszen a legeltetés által a tájidegen özönnövények helyett természet-azonos gyepvegetáció alakul ki, miközben nem környezeti terhelés, hanem bio minőségű hús és szerves trágya képződik, valamint jelentősen csökken a nagyvízi meder érdességi tényezője.

Szürkemarhák a Nagykörűi Tájgazdálkodási Programban: „dzsumbuj" helyett fás legelő alakul – avagy megfelelő tájhasználattal a hullámtér óriási biopotenciálja nem kárt,

A jelenlegi szántó monokultúra hozadékai	**Az ártéri tájgazdálkodás legfontosabb haszonvételei**
búza, kukorica, napraforgó – ipari nyersanyagtermelés	halászat, pákászat, madarászat, nád, egyéb növény, legeltető állattartás, méhészet, gyógynövény, ártéri gyümölcsészet, egyéb erdőélés; vadászat, ökoturizmus
árvíz, belvíz, aszály pusztuló öko-potenciál	kiegyensúlyozott vízháztartás javuló öko-potenciál

Ehhez képest a kistérségi területfejlesztési koncepciókban néhány éve a legfontosabb prioritás a külföldi működő tőke minél jobban való bevonzása volt. Mint cél. Nem mint eszköz, hanem mint cél! Ez eszközként is bukás, de célként megjelölni, elsődleges célként, a feje tetejére állított világ látványos önpusztító példája. A cél nyilván az kellene legyen, hogy minél jobban éljenek a kistérség lakói. Jelenleg a vezetőink nem ismerik fel, hogy a globalizáció a gyarmatosítás új formája, amikor a természeti valóságtól elszakadt új, virtuális valóság függésbe hozza a helyi erőforrásokat és közösségeket; és ami emiatt Magyarországon sajátosan egyfajta öngyarmatosításként jelenik meg, hiszen azt látjuk, hogy az állam és az ún. közszolgáltatások nem a tájban gyökeredző helyi érdeket, hanem a külső, gyarmatosító tőkeérdeket képviseli.

A hagyományos helyi közösség szervesen van összekapcsolódva a helyi tájjal, időtlenül, vagyis fenntarthatóan. Ezt a kapcsolatot szakítja szét a modernitás, és ahogy a helyi ember elszakad a helyi tájtól, úgy elszakadnak egymástól is az emberek, a közösség felbomlik, az egyén függővé válik általa nem befolyásolható hálózatoktól. Az ember úgy válik kiszolgáltatottá, hogy közben a modernitás kiszolgálja a kényelmét, ezért észre sem veszi, hogy rabszolgává lett, sőt kultúráját veszítve és tagadva maradék erejével is védi e rabszolgatartó rendszert.

Ezért van, hogy ma a vidéket (látszólag) a vidékiek ellenében kell megmenteni, ill. hogy a vidékfejlesztés félrecsúszik, s valódi élő, helyi érdekű vidékgazdaság kialakítása helyett pocsékló látszatfejlesztésekre, vagy éppen az ellenműködést szolgáló infrastruktúra erősítésére megy el a pénz. Így függ össze a táj kiszárítása és a gyarmatosítás, amivel szemben a megoldás a táji adottságokhoz igazított tájhasználat és a helyi érdekű vidékgazdaság kialakítása. Ez a gazdaságfejlesztési feladat, és az ehhez szükséges vízgazdálkodás kialakítása az *a jelentős vízgazdálkodási kérdés*, amihez a tervezést és az üzemrendeket igazítani kell.